

УДК 342.83:342.726

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.14>

ВИБОРЧЕ ПРАВО ЖІНОК В УКРАЇНІ У АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ЇХ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ

Петреченко С. А.,

доцент кафедри адміністративної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

Національної академії Державної

прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7329-0219>

e-mail: svet-petre@meta.ua

Петреченко С. А., *Виборче право жінок в Україні у аспекті захисту їх політичних прав*

Демократичні суспільства повинні надавати чоловікам і жінкам можливість однаковою мірою брати участь у всіх сферах життя, в тому числі й у сфері політики, зокрема на найвищих рівнях прийняття суспільно-важливих рішень. Майже за 30 років незалежності України все ще не вирішені питання щодо забезпечення гендерного рівноправ'я. Конституція України гарантує рівність у правах та обов'язках незалежно від раси, кольору шкіри, віку, майнового стану, місця проживання, релігійних, політичних, світоглядних переконань, етнічного та соціального походження, мовних та інших ознак. Законодавство України гарантує забезпечення рівності між чоловіком і жінкою. Рівність прав у політиці незалежно від статі визначається на міжнародному рівні Загальною декларацією прав людини, Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенцією про політичні права жінок. На сьогодні гендерна рівність є одним з основоположних напрямів законодавчої та політичної діяльності країн сучасного світу. Цілі, які визначила для себе наша держава щодо забезпечення гендерної рівності полягають у подоланні обмежень своїх прав та в можливостях самореалізації в приватній та публічній сферах як на законодавчому рівні так і в реальному житті. Задля пошуку можливих розв'язків даного проблемного питання у статті проілюстровані основні міжнародні та регіональні нормативно-правові акти, що регулюють питання гендерної рівності в Україні, проаналізовано стан дотримання рівноправ'я по відношенню до майбутніх політиків де-факто, сформовано можливі заходи впливу для забезпечення дотримання політичних прав жінок, захисту їх порушених прав, превентивних заходів цьому та збільшенню притоку жінок у політику в Україні. Моніторинг існуючих програм для захисту виборчих прав жінок став предметом даної роботи, як і оцінка сучасного становища даної реалії на теренах нашої держави. Об'єктом виступили відносини, що формуються між посадовими особами у сфері політики та жінками, що зазнають вигнання, порушення власних прав, недотримання на практиці гендерної рівності та неналежного забезпечення виборчими квотами.

Ключові слова: виборчі квоти, гендерна рівність, виборче право, гендерна дискримінація, політичні права жінок.

Petrenchenko S.A., *Women's election right in Ukraine in the aspect of protecting their political rights*

Democratic societies must enable men and women to participate equally in all spheres of life, including politics, in particular at the highest levels of socially important decision-making. For almost 30 years of Ukraine's independence, issues of gender equality have still not been resolved. The Constitution of Ukraine guarantees equality in rights and responsibilities regardless of race, color, age, property status, place of residence, religious, political, ideological beliefs, ethnic and social origin, language and other characteristics. Ukrainian legislation guarantees equality between men and women. Equality of rights in politics regardless of gender is defined at the international level by the Universal Declaration of Human Rights, the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, and the Convention on the Political Rights of Women. Today, gender equality is one of the fundamental areas of legislative and political activity in the modern world. The goals set by our state to ensure gender equality are to overcome the limitations of their rights and opportunities for self-realization in the private and public spheres, both at the legislative level and in real life. In order to find possible solutions to this problem, the article illustrates the main international and regional regulations governing gender equality in Ukraine, analyzes the state of equality in relation to future women politicians de

facto, formed possible measures to influence to ensure the observance of women's political rights, protection of their violated rights, preventive measures and increase the influx of women into politics in Ukraine. Monitoring of existing programs for the protection of women's suffrage has become the subject of this work, as well as an assessment of the current state of this reality in our country. The focus was on the relationship between policy officials and women who are being expelled, violated their rights, disregarded gender equality and improperly enforced electoral quotas.

Key words: electoral quotas, gender equality, election right, gender discrimination, women's political rights.

Постановка проблеми. Законодавча рівність ще з 1920-х років не означає справжньої рівності чоловіків та жінок у практиці політичного життя. Жінкам донині доводиться виборювати своє право на те, аби бути обраною до парламенту. Попри усі негативні стереотипи щодо жінок у політиці та відкрити протидію жіночої статі усталеним стереотипам, у XXI столітті є ряд проблемних питань, що слід вирішувати.

Практика звернення до суду задля захисту порушених прав жінки внаслідок сексизму існує і варта уваги. Слід позбутися загальних списків від партій та розміщувати учасників та учасниць по округах та виробляти нові стратегії для залучення жінок у політику одночасно із захистом усіх їхніх прав та можливостей залишитися на займаній посаді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питанню виборчого права жінок в Україні присвячені роботи Марцеляка О.В., Уварової О.О., Антонович М.М., Сурніної О.А. та інших.

Згідно дослідження, проведеного громадською організацією «Ла Страда-Україна» протягом 2010-2018 рр., більш, ніж 60% політикинь зазнавали порушень своїх прав та потерпали образи, сексуальні домагання та приниження власної гідності [1].

У 2018 році у дослідженні Уварової О.О. [2, с. 4] було зазначено, що за індексом гендерної нерівності, що відображає економічний статус та, у тому числі, розширення прав жінок у тих аспектах, де вони порушені, Україна займала 83-тє місце із 150 країн. Щоб забезпечити гендерну рівність у політиці, ПРООН створила проєкт «Посилення ролі жінок у політиці та прийнятті рішень на місцевому рівні» за підтримки Уряду Норвегії. Він буде чинним до липня 2021 року та ставить на меті навчання політично активних жінок з метою сприяння їх участі у політичних процесах, розвиток спільноти жінок-однодумиць для обміну ідеями, досвідом, знаннями [3].

Мета статті. Аналіз реального стану у сфері виборчих прав жінок в Україні, реалізації їх політичних прав та дотримання їх громадянських, політичних прав та свобод. Пошук можливих розв'язків задля збільшення кількості жінок у парламенті, їх законодавчої рівності, протидії усім проявам дискримінації відносно жінок-політикинь, формування такого політичного середовища, де вперше в історії жінки стануть президенткою України та головою Верховної Ради України.

Виклад основного матеріалу. Перший відомий факт, коли жіноче виборче право було закріплене законодавчо, відноситься до так званої ери свободи у Швеції. Характерною рисою сучасних демократичних виборів є визнання загального виборчого права за усіма громадянам, що є психічно свідомими та дієздатними. Аби мова пішла далі, варто вказати, що існує таке поняття, як «ценз» і, відповідно до юридичного словника, «ценз – це умови допущення особи до користування тими або іншими політичними правами». Виборчий ценз – встановлений в Конституції або законах умови, що обмежують коло осіб, які мають право брати участь у виборах [4, с.75].

Однак, слід звернути увагу на те, що в загальному виборчому праві існують цензи, як, до прикладу, статевий ценз. Відповідно до нього виборчі права надаються лише чоловікам.

Саме така форма дискримінації жінок та їх прав існувала ще з XIX ст., де жінки не мали права бути допущеними до виборів. Першою країною, що зробила прорив та наділила жінок виборчим правом була Нова Зеландія, сталось це у 1893 р. [5].

На початку XX ст. жінки користувалися виборчим правом лише у шести країнах світу: Австралії, Данії, Ісландії, Новій Зеландії, Норвегії, Фінляндії. У 1917 році до них приєдналася Росія і дещо пізніше інші республіки, які входили до складу Радянського Союзу (у тому числі й Україна, де статевий ценз було скасовано статтями 11 і 12 Конституції УНР 1918 р., що передбачали те, що жодної відмінності у правах та обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не відає і громадяни в УНР рівні у власних громадянських та політичних правах [6].

Слід також згадати, що право на участь в голосуванні було основною вимогою політичних жіночих організацій у Великобританії, а саме у 1918 році законодавчо виборче право надавалось жінкам при досягненні ними 30 років і якщо мали у власності нерухомість. А чоловікам виборче право надавалось з 21 року. І тільки 1928 року уряд здійснив реформу надавши жінкам рівні виборчі права з чоловіками Великобританії. Саме звідти бере свої витоки і таке явище, як «суфражизм». Він мав місце в англо-саксонських країнах, де й відбувався суфражистський рух, який у Великобританії очолювала Еммеліна Панкхерст та її донька Кристabelle

[7, с.1-2]. Крім того, у 1848 році, що значно раніше, ніж на теперішніх українських землях, в Сенекі-Фолз відбулася перша у світі конференція щодо захисту прав жінок.

Наразі слід зазначити, що формує законодавчу базу в Україні, яка регулює питання заборони дискримінації жінок, а саме їх громадянських та політичних прав. Основним нормативно-правовим актом України, спрямованим на реалізацію жінками та чоловіками своїх рівних прав та можливостей, є Конституція України (далі – КУ), що закріпила рівність прав жінок і чоловіків. Стаття 24 КУ передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [8]. Пізніше було прийнято спеціальний законодавчий акт відносно гендеру, а саме, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» від 2005 р. У ньому закріплено, що рівність прав жінок та чоловіків лежить у відсутності будь-яких обмежень за ознакою статі [9].

У 2013 році було прийнято Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Статтею 6 зазначено, що Закон забороняє дискримінацію з боку державних органів влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, юридичних осіб публічного та приватного права та фізичних осіб [10].

Право жінок на повноцінну участь у політичних процесах у державі на рівні з чоловіками закріплено також у міжнародних документах. Наприклад, Резолюція Ради Безпеки ООН №1325 «Жінки, мир, безпека», Загальна Декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок. Дані міжнародно-правові акти довершує також Європейська конвенція про захист прав людини [11, с.15-20].

Саме тому надто важливо, аби в органі адміністрування виборів (ОАВ) розуміли значущість та застосували на практиці регіональні та міжнародні правові акти, підписантом яких є, в даному випадку, Україна. Варто також більше сфокусуватись на Резолюції ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека», адже це важливий документ для залучення жінок до процесів досягнення миру. Слід згадати, що необхідність самого прийняття даної Резолюції ґрунтувалась на тому, що жінки несправедливо страждали від військових конфліктів та їх наслідків. Рада Безпеки ООН вважала за необхідне залучити жінок та їх досвід до врегулювання конфліктів, захисту жінок від гендерної дискримінації. Рада Безпеки ООН прийняла також супровідну Резолюцію 2242, що висвітлює питання відповідальності та участі чоловіків та хлопців у залученні жінок для вирішення питань встановлення миру та безпеки. Резолюція 2242 була прийнята у 2015 році [12, с.17-24].

Після дослідження значної частини регіональних та міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють питання гендерної рівності жінок, дотримання громадянських та політичних прав жінок, варто перейти до погляду політичних партій, ставленню громадськості та практичному, а саме, де-факто існуванню та дотриманню цих самих прав. Отож, на підставі дослідження, проведеного Українським жіночим фондом серед політичних партій, представлених у Верховній Раді України, виокремлено таку розбіжність: політичні партії зауважують про те, що в них існують рівні права між чоловіками та жінками, дискримінаційна політика відсутня, але з іншого боку, жінки все ж таки у своїй більшості відсутні на керівних посадах [13].

Найрозповсюдженішим механізмом досягнення гендерної рівності є гендерні квоти. Першу квоту для жінок апробувала Швеція у 1972 році, внаслідок чого жінок у керівництві Ліберальної партії стало 40%. Першими ініціаторами гендерного квотування у Європі у ХХ столітті виступили соціалістичні та зелені партії. У США, наприклад, гендерне квотування взагалі відсутнє, вони виробили власну стратегію для заохочення жінок на вибори. Щодо України, то починаючи з 1990-х років, представництво жінок у Верховній Раді не досягало і 10%. Вибори до парламенту України у 2002 році показали, що партії не готові до гендерного паритету. Так, на початку ХХІ століття, жінки-керівники держав чи урядів становлять лише 5% лідерів усіх країн. Проте Україна за майже 30 років своєї незалежності ще жодного разу не мала на чолі жінку-президента або жінку-главу Верховної Ради України [14].

За результатами гендерного моніторингу місцевих виборів у 2015 році, проведеного Комітетом виборців України (КВУ), більшість партій дотрималась вимоги щодо квот при формуванні списків кандидатів до обласних рад та рад Києва. Поріг 30% у 2015 році було подолано лише в одній міській раді та в жодній з обласних рад. Дані показники не є співвідносними до представництва жінок у виборчих списках. Це вказує про неготовність політичних партій підтримувати жіночу половину на виборах [2].

Прописана у законодавстві квота також імовірно залишиться лише на папері, якщо відсутній механізм її застосування, наприклад, відсутні санкції за невиконання квоти (відмова реєстрації партії) або нагороди. Досвід країн, що впровадили квоти свідчить, що це наближає проходження жінок у політику. Недотримання квоти суди часто визначають, як технічну помилку, а не як грубе порушення громадянських та політичних прав жінок-політиків. Наприклад, на основі аналізу судової практики в м. Одеса відносно їх порушення, лише одним рішенням апеляційного суду було вказано, що переміщення особи з однієї позиції на іншу в партійному списку на виборах не може трактуватися, як технічна помилка в оформленні документів. вико-

ристання гендерної квоти – це лакмусовий папірець для виборців звернути увагу на те, наскільки важливим для партії є цінність гендерної рівності.

Таким чином, гендерне квотування повинно бути не лише закріплено у Виборчому Кодексі, слід сформувати такі механізми нагляду за додержанням цього квотування, щоб жінки-політикині могли бути вільно обраними на загальних засадах, на рівні з чоловіками. Слід також проводити навчання і для майбутніх політичних діячок. На цю тему, у 2021 році за підтримки ПРООН у рамках проєкту «Посилення ролі жінок у політиці та прийняття рішень на місцевому рівні» передбачено розробку навчальних заходів для майбутніх представниць у політиці, а також організування освітньої кампанії задля забезпечення повної, вільної та демократичної участі жінок у політичному та громадському житті нарівні з чоловіками [16].

Як демонструє досвід гендерної політики Європейського Союзу, важливо мати фахову гендерну політику, що супроводжується належними механізмами її здійсненню. В Україні формально певні фактори гендерної політики мають місце, проте відсутні практичні механізми реалізації для привернення уваги відносно питань гендерної рівності. Укорінені стереотипи в українському суспільстві ще досі не відмерли, а для досягнення паритету політичної, економічної і соціальної влади в Україні потрібна конкретна позиція владних органів, політична воля та рішучість у виконанні взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Отже, аби синхронізувати дії на державному рівні є доцільним створення відповідний орган виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та координуючого органу при Кабінеті Міністрів України.

Висновки і пропозиції. Для того щоб реально забезпечити згідно законодавства гендерну рівність у виборчій практиці мають бути не лише формально встановлені положення, а реально функціонувати правові норми направлені на досягнення справжньої рівності чоловіків та жінок їх представництва у виборних органах влади. Лише запровадження реального механізму, відповідального за дотримання квот та заснування механізму розгляду скарг, розробку та введення інструментів прямої дії та юридичної відповідальності за дискримінацію прав жінок, зокрема за недотримання гендерної рівності політичних та громадянських прав жінок-політикинь зможе залучити жінок до влади реальними способами. Крім того, застарілі ідеї та принципи повинні видозмінюватися. Слід запроваджувати форуми, онлайн-лекції та роз'яснювати нащадкам прозорість та адекватність даної дилеми, а жінкам, що у майбутньому прагнуть стати політикинями – проводити такі навчання, внаслідок яких жінки були б у змозі звернутися до суду за захистом порушених прав та свобод та отримати реванш. Варто взяти до уваги, що багато жінок мовчать про сексуальне домагання, приниження честі та гідності у процесі реалізації себе, як політичних діячок та не звертаються до суду, хоча слід. Тоді притягнення до відповідальності за гендерну дискримінацію стало б реальним фактом, буденністю та сформувало б реальний інструмент захисту прав громадян.

З огляду на політичні партії, то вони можуть зробити добровільні квоти для жінок-кандидаток. Ці заходи є, вочевидь, найбільш ефективними, якщо вони пов'язані з конкретними термінами та супроводжуються спеціальним навчанням. Партії можуть також прийняти кодекс поведінки, що включатиме вимоги, які стосувались б участі жінок та гендерної рівності всередині партії.

Тому, необхідно:

1. Сформувати механізм виконання міжнародних зобов'язань України та забезпечення застосування Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації.
2. Утворити реальний механізм нагляду за дотриманням виборчих квот.
3. Законодавче забезпечити та внести зміни до виборчого законодавства для збільшення представництва жінок на урядових посадах та в державних виборних органах.
4. Проводити навчальні лекції, круглі столи із: а) майбутні ми політикинями задля захисту їх прав, б) школярами, студентами для формування адекватного відношення до жінок у політиці та викорінення дискримінаційного відношення.
5. Запровадження системи недопущення гендерної дискримінації на рівні ЗМІ, реклами та в публічно-інформаційних виступах.

На сьогодні виборче законодавство України ґрунтується на ідеях рівності і свободи людини та громадянина, базується на демократії та дотриманні прав .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дослідження насильства над жінками в Україні. Добробут і безпека жінок – ОБСЄ, 2019. 120 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf.

2. Уварова О.О. Права жінок та гендерна рівність. Київ, 2018. 204 с.
3. Участь жінок у політиці та процесі прийняття рішень в Україні. К.: Український жіночий фонд. 41 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/7/85975.pdf>.
4. Багатомовний юридичний словник-довідник. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2012. 75 с.
5. Марцеляк О.В., Марцеляк С.М. Правова природа й види цензів у виборчому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Випуск 33. Том 1. С. 79-93. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4806/1/ПРАВОВА%20ПРИРОДА%20Й%20ВИДИ%20ЦЕНЗІВ%20У%20ВИБОРЧОМУ%20ПРАВІ.pdf>.
6. Климкова І.І., Остапенко М.А. Вибори і виборчі системи. К.: Видавничий дім «Персонал», 2011. 160 с.
7. Гриценко-Веселовська О. В. Суфражизм як шлях забезпечення гендерної рівності у сфері виборчих прав жінок. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць / НУ «ОЮА» ; Південноукраїнський центр гендерних досліджень. Одеса, 2014. Вип. 51– С.477-484.
8. Конституція України: від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 2005 р., *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
10. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» від 2013. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
11. Біблер Сара, Мохан Васу. Гендерна рівність та органи адміністрування виборів: посібник кращих практик. 2014. 15-20 с.
12. Жінки. Мир. Безпека. Інформаційно-навчальний посібник для фахівців соціальної сфери. Київ, 2017. 172 с.
13. Участь жінок у політиці та процесі прийняття рішень в Україні. Стратегії впливу. Київ, 2011. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/7/85975.pdf>.
14. Сурніна О. Проблеми гендерної рівності в сфері політичного життя. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17776/1/%D0%9F.pdf>.
15. Бути депутаткою в Україні: реалії, виклики, історії успіху від 22.12.2020. *Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй*. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2020/being-a-woman-elected-official-in-ukraine--realities--challenges.html>.
16. Повідомлення від Дафіни Герчевої, представниці ПРООН в Україні від 7.03.2021. *Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй*. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/speeches/2021/message-/from-dafina-gercheva-undp-ukraine-resident-representative-for-iwd.html>.